

De Huiszwaluw in de provincie Noord-Brabant

Willem Veenhuizen

1. Inleiding

Vanaf het begin der jaren zeventig heeft ondergetekende de bewoonde nesten in de stad Breda geteld.

Naar aanleiding van een hier geconstateerde afnametrend zijn er de laatste jaren ook in andere delen van de provincie tellingen gestart om het voorkomen van de Huiszwaluw te bestuderen. Ik hoop dat wij met de vele medewerkers in de provincie een blijvend onderzoek kunnen beginnen om het wel en wee van de gezellige Huiszwaluw te kunnen blijven volgen.

2. Algemeen

Nederland

Haverschmidt (1942) noemt de Huiszwaluw een vrij algemene broedvogel in het hele land. Bij de Commissie voor de Nederlandse Avifauna (1962) staat het Melkstaartje te boek als een vrij talrijke broedvogel (2.500-10.000 broedparen). In de tweede, bijgewerkte en herziene druk (1970) wordt de Huiszwaluw als 'zeer talrijke broedvogel' vermeld, dat geldt voor 50.000 of meer broedparen.

In de jaren 1966 tot en met 1969 is door een onderzoek van het Contactorgaan voor Vogelstudie van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging het aantal broedparen voor Nederland geschat op 71.000-103.000 paren.

In het kader van het atlasproject (1973-1977) is de totale broedpopulatie in ons land geschat op ongeveer 77.000 paren (Teixeira 1979).

Noord-Brabant

Bekijken wij de 'Avifauna van Noord-Brabant' (1967), dan blijkt dat de Huiszwaluw over de gehele provincie vrij talrijk is. Tijdens een bliksemonderzoek in 1963 tot 1966 is er plaatselijk een toename van het aantal broedparen geconstateerd, bijvoorbeeld

Sas bij De Heen	1964 - 26 broedparen
	1965 - 22 broedparen
	1966 - 67 broedparen
Moergestel	1964 - 20 broedparen
	1965 - 50 broedparen

In het kader van het Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging-onderzoek schat Philippoona (1967 & 1974) het aantal nesten op 4.500-6.000. Er is toen geteld in 29 gemeenten met diverse kolonietellingen, waarna het geheel is geschat en geëxtrapoleerd.

Deze tellingen kan en mag ik niet vergelijken met de in dit verslag genoemde aantallen, omdat de toenmalige inventarisatie een te globale indruk geeft.

3. Methode van onderzoek

Tellingen

Het onderzoek heeft vooral betrekking op de bebouwde kom en de meest bekende kolonies in het buitengebied.

De tellingen worden gedaan in de maanden juli en augustus. Vooral eind juli is de beste tijd om de huiszwaluwnesten te bekijken.

De tellingen werden hoofdzakelijk uitgevoerd per fiets, omdat je dan gemakkelijker ook achter de huizen kunt komen, en zodoende kun je vrij snel een stadje of dorp kunt 'doen'.

Alleen de vrijliggende kolonies gelegen in westelijk Noord-Brabant, aan boerderijen, gemalen en bruggen zijn per auto bezocht. De grote steden als Breda, Tilburg, Eindhoven hebben meer tijd, overleg en voorbereiding nodig wil men alle nestplaatsen ontdekken. Het is zeer waardevol om via een stadsplattegrond systematisch alle wegen af te rijden en goed te kijken (en te luisteren) bij vooral witte houten daklijsten.

Als je Huiszwaluwen nabij gebouwen of boven een stadswijk hoort dan zullen ze gegarandeerd in de omgeving hun nest hebben.

De aantallen nesten die in dit verslag worden genoemd, hebben hoofdzakelijk betrekking op éénmalige tellingen in eind juli of begin augustus.

Enkele onderzoekers hebben twee maal in het seizoen het zelfde dorp, stad of kolonie geteld. Om succesvolle nesten te kunnen meetellen wordt er vooral gelet op:

- in- en uitvliegen van de ouders (dus jongen aanwezig),
 - de bedelroep van de jongen in het nest,
 - het aanwezig zijn van verse uitwerpselstrepen tegen de muur of onder het nest.
- Verder werd de straat, eventueel met huisnummer en windrichting van de aanwezige nesten, genoteerd (zie elders in dit nummer).

Ook bijzonderheden als kleuren, materiaal van de daklijst, hangende nesten boven ramen en de eventuele belevenissen van de huiseigenaar (bewoner) werden 'meegenomen'.

4. Resultaten

De grote steden

BREDA

In 1970 ben ik begonnen met een oriënterend onderzoek naar het voorkomen van de Huiszwaluw in de bebouwde kom van Breda. Vanaf 1971 is er systematisch geteld, vanaf eind 1979 in samenwerking met A. Nuijten (1985) van de Westbrabantse Vogelwerkgroep.

De nestlokaties in Breda bevinden zich in hoofdzaak aan de rand van de stad met uitzondering van drie gebieden, namelijk de Trip van Zoutdlandt-kazerne, de Chassé-kazerne en omgeving Copernicusstraat, welke nabij het centrum zijn gelegen.

Het is opvallend dat water in de vorm van vijvers en singels (verzamelen nestmateriaal) samen met parken en open groengebieden (voedsel) in de directe nabijheid van de nestplaatsen zijn te vinden.

De nesten bevinden zich alle onder witte daklijsten en variëren in hoogte van drieëneenhalf tot vijf meter, enkele halen de tien meter (flat).

Overzicht per wijk

1) IJPELAAR

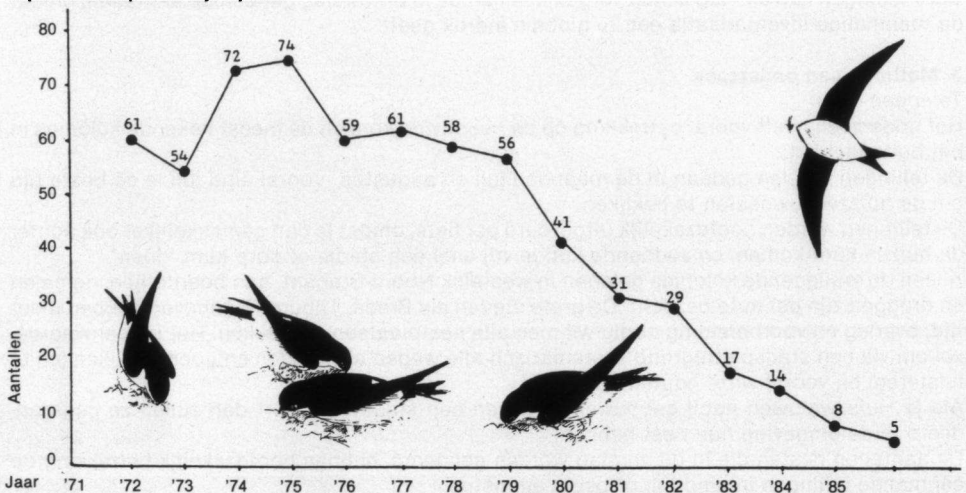
De grafiek spreekt voor zich.

De jaren 1973 en 1974 waren een goed huiszwaluwenjaar, doch na 1974 begint de afname-reeks.

In het najaar van 1974 vindt tijdens de trek door de Alpen als gevolg van het enorm slechte weer een zwaluwenramp plaats, waarbij duizenden zwaluwen zijn omgekomen. Zou dit ook invloed hebben gehad op de huiszwaluwentpopulatie in Breda? Bekijken wij de milieu-omstandigheden in de wijk, dan is er op het eerste gezicht geen verandering opgetreden. Alleen het stadsgroen is hoger en breder geworden.

In vergelijking met de andere wijken is er in de IJpelaar weinig of geen water beschikbaar. Hierdoor zijn de Huiszwaluwen aangewezen op het aangrenzende buitengebied om langs sloten en greppels nestmateriaal te verzamelen. Doch ook hier is weinig of geen verandering te zien.

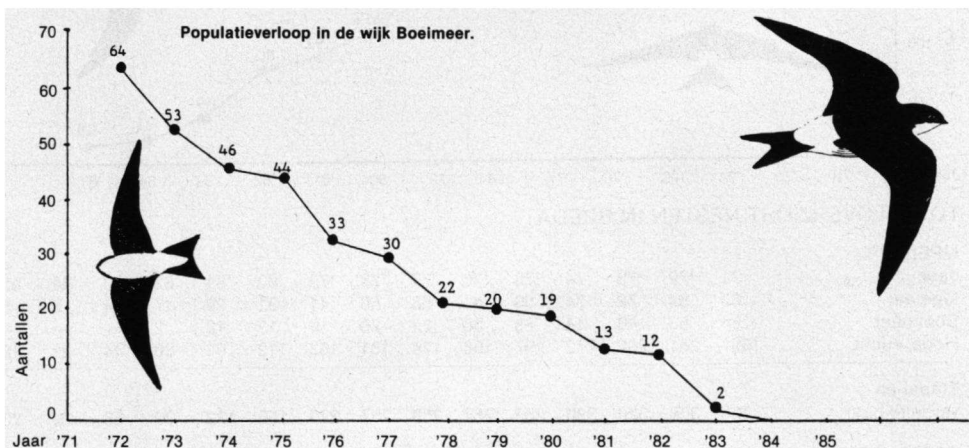
Populatieverloop in de wijk IJpelaar.

2) BOEIMEER

Wij zien in deze wijk een afname van het begin tot het einde van het onderzoek. Deze wijk lijkt een ideale biotoop voor het 'Nonnetje', vijfverpartijen, rivieren als de Mark en de Aa of Weerij's stromen er doorheen, villawijken, parken en veel geschikte daklijsten!

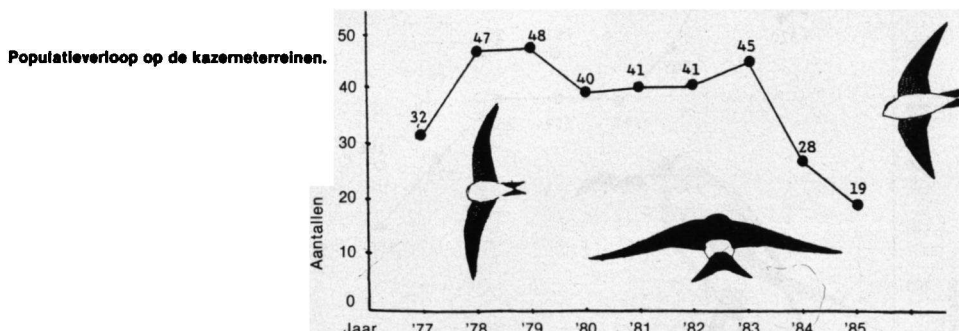
Opmerkelijk was dat er aan één huis aan de Ruiterboslaan vanaf 1970 tot 1976 zo'n 16-16-13-10-9-8-13 stuks nesten aanwezig waren. De bewoners hadden zo'n last van 'het lawaai' en de uitwerpselen, dat ze het dak lieten veranderen ten nadele van de zwaluwen!

3) KAZERNETERREINEN

Pas in 1977 ontdekte ik dat er aan 'De Trip' en de 'Chassé' Huiskwaluwen nestelden. Het blijkt dat ze zich tot en met 1983 redelijk stabiel hebben kunnen handhaven.

Dank zij de groene long (het Wilhelminapark) en de enorme rust rond de kazernes? Ook na de opleving van 1983 daalt de populatie sterk! Zou de afname in de andere stadsdelen ten goede komen aan de populatie aan de kazernes?

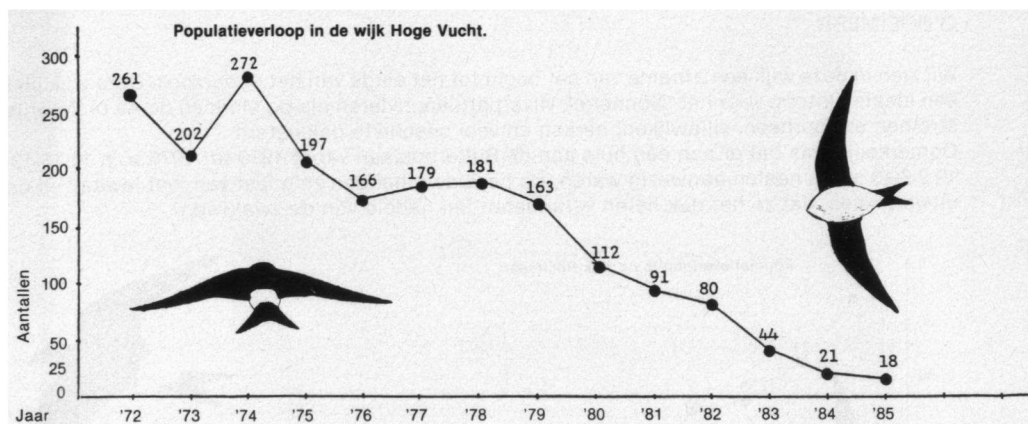

4) HOGE VUCHT

Het stadsdeel waar de meeste Huiskwaluwen nestelen.

Veel geschikte daklijsten en het buitengebied (de Lage Vuchtpolders) in de directe nabijheid. Eveneens na 1974 valt er een geleidelijke afname te constateren. Enkele plaatselijke veranderingen; aan de kopse kant van de gevels groeien bomen *Ainus* (els), *Robinia* (Acacia) en *Populus* (populier) te hoog en deze beslaan de gehele gevel, waardoor de noodzakelijke vrije aanvliegroete voor de zwaluwen wordt belemmerd.

Het door de jeugd vernietigen van de nesten en het bruin beltsen van de dakrand zijn eveneens zwaluwonvriendelijke maatregelen.

TOTAALOVERZICHT NESTEN IN BREDA

IJPELAAR

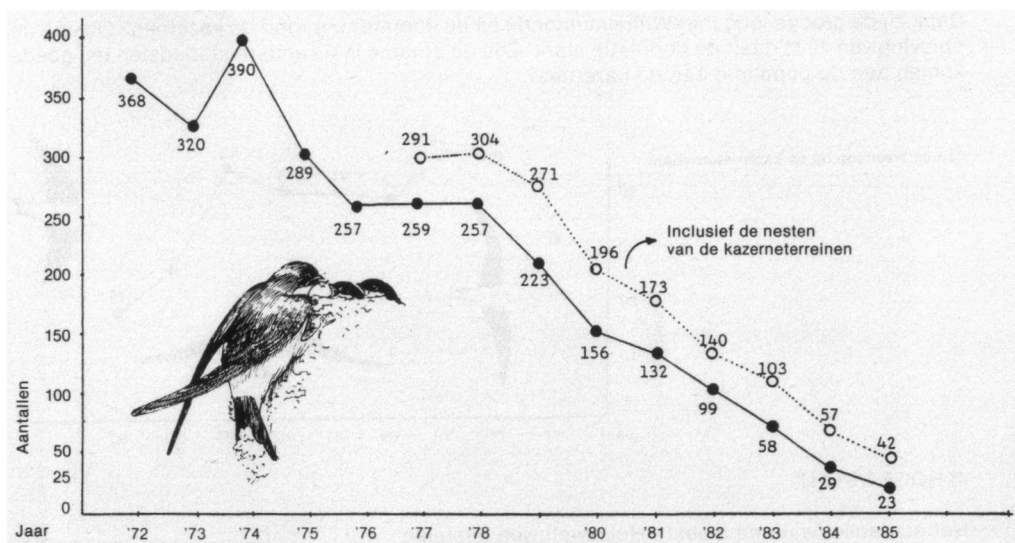
Jaar	'71	'72	'73	'74	'75	'76	'77	'78	'79	'80	'81	'82	'83	'84	'85
Ijpelaar	60	54	72	74	59	61	58	56	41	31	29	17	14	8	5
Boeimeer	64	53	46	44	33	30	22	20	19	13	12	2	—	—	—
Hoge Vucht	199*	261	202	272	197	166	179	181	163	112	91	80	44	21	18

Totaal en vergelijkbaar	323	368	320	390	289	257	259	257	223	156	132	99	58	29	23
-------------------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	----	----	----	----

KAZERNETERREINEN nog niet ontdekt								32	47	48	40	41	41	45	28	19
-----------------------------------	--	--	--	--	--	--	--	----	----	----	----	----	----	----	----	----

Totaal en vergelijkbaar								291	304	271	196	173	140	103	57	42
-------------------------	--	--	--	--	--	--	--	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	----	----

* onvolledige telling

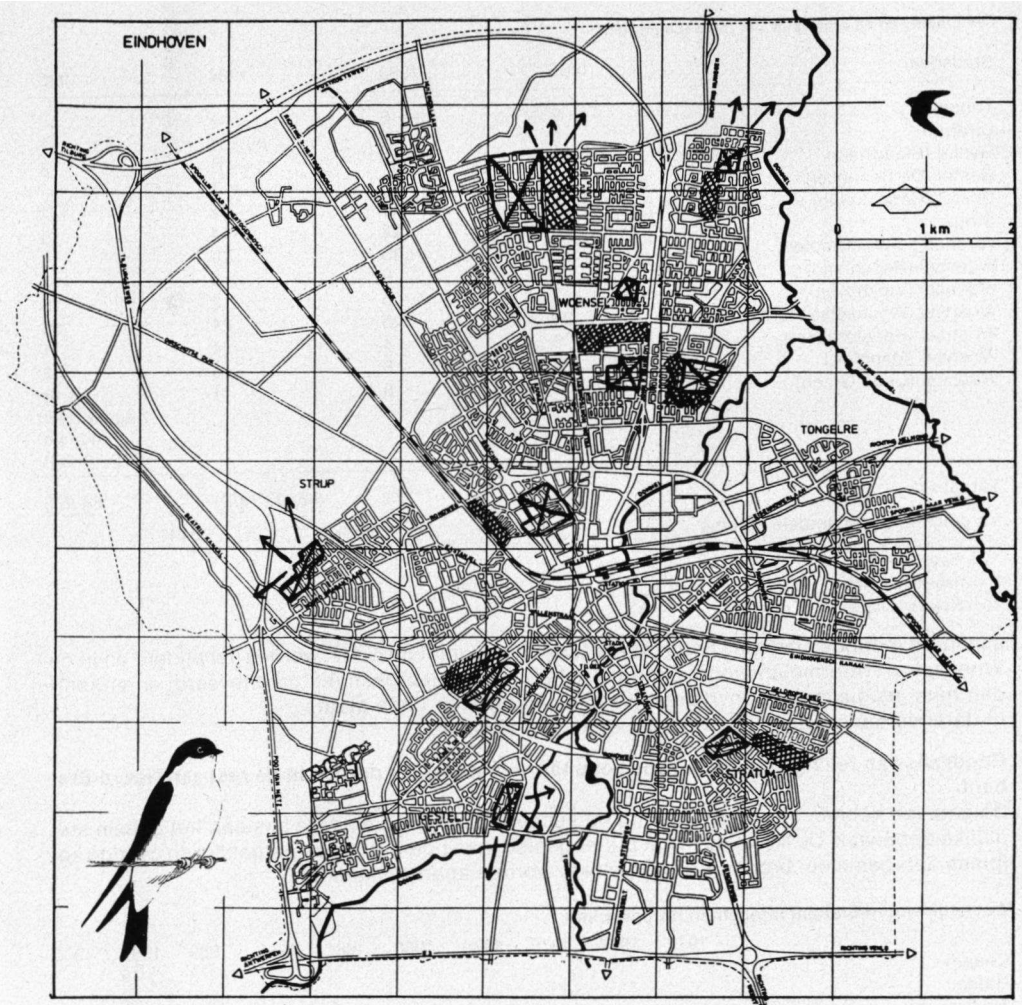

Totaaloverzicht huiszwaluw-populatieverloop in de bebouwde kom van Breda.

Een verschrikkelijke afname!

Enkele beknopte lokale factoren, die mede oorzaak kunnen zijn van de geconstateerde afname:

- Het kleiner worden van de voedselgebieden, open groengebieden als gevolg van stadsuitbreiding en bebouwing (nieuwste bedreiging het eventueel bebouwen van de militaire terreinen nabij de binnenstad)

De situering van huishwaluwkolonies in Eindhoven.

 belangrijke groengebieden in de nabijheid

 foerageerrichtingen buitengebied

 broedlokalities van de Huishwaluw

- Het verminderen of het constant blijven van de geschikte nestlokalities (de laatste acht jaren worden er in Breda huizen gebouwd met voor de Huishwaluw ongeschikte daklijsten in bijvoorbeeld Haagse Beemden),
- Vele daklijsten worden door de bewoners bruin gebeitst,
- Minder bouw materiaal voor het nest aanwezig, geen slikkerige oevers als gevolg van constant waterpeil,
- Vandalisme, wegsputten, omgazen van de dakgoot, veranderen van de dakconstructie.
- Het belemmeren van de vrije aanvliegroute door bijvoorbeeld bedrading, bomen en dergelijke,
- Afname van voedsel binnen het stedelijk milieu,
- Wijzigingen in het microklimaat.

EINDHOVEN

Eind 1981 verhuisde ondergetekende naar Eindhoven en ook hier werd een begin gemaakt met de huishwaluw tellingen binnen de bebouwde kom.

Ook Eindhoven geeft een afname te zien van het aantal succesvolle nesten.

In enkele stadswijken Gestel (De Bennekel), werden de muren en daklijsten opnieuw wit ge-

Resultaten van de afgelopen vier jaren (Eindhoven)

Stadsdeel	1982	1983	1984	1985
Tongelre	9	8	—	—
Stratum	9	8	(8) 13*	13 + 1?
Gestel (Blaarthem)	no*	no*	(+4) ^x	3
Gestel (De Bennekel)	4	5	1	—
Gestel (Hagenkamp)	10	11	2	—
Strijp	37	22	14	15
Woenselse Watermolen	17	16	20	10
Woensel (Rapenland)	6	9	5	-1?
Woensel (Vlokhoven)	2	5	2	3
Woensel (Woenselse Heide)	34	25	24	16
Woensel (Heesterakker)	6	4	4	1
Woensel (Mensfort)	no	8	4	2
Woensel (Oude Gracht)	6	8	4	1 + 18
				nagekomen nieuwe vindplaatsen
Totaal	<u>140</u>	<u>129</u>	<u>(88)</u> 93* (97 ^x)	<u>64</u> (82)
Vergelijkbare procentuele afname	7,9%	31,8%	34%	

* = niet ontdekt

* = nagekomen telling

— — — vergelijkbaar

x = nieuwe vindplaats

schilderd (periode eind juli - begin augustus), nesten, met inhoud?, werden verwijderd en in de Woenselse Watermolen wordt bijna de gehele wijk afgebroken (en gerenoveerd) en er komt dan huis- en gierwaluwonvriendelijke nieuwbouw voor in de plaats.
In de andere stadsdelen is er op het oog niets veranderd.

Gegevens van tellingen in bebouwde kommen van steden en dorpen in de rest van Noord-Brabant

De getallen hebben steeds betrekking op succesvolle nesten en deze beslaan het gehele stedelijke oppervlak. De kolonies in het buitengebied, aan boerderijen en dergelijke en overige kolonies aan gemalen, bruggen en dergelijke, worden apart behandeld.

Westelijk Noord-Brabant (steden en dorpskernen)

	1971	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Chaam									19	
Galder									17	
Teteringen									26	
Bavel									3	
Prinsenbeek									42	
Geertruidenberg				204						
Raamsdonksveer				98						
Raamsdonk				46						
Hank				79						
Nieuwendijk										13
Sleeuwijk										31
Moerdijk									95	84
Drimmelen			94	ng					80	55
Ulvenhout									55	21
Terheijden									42	37
Zevenbergschen Hoek									71	50
Lage Zwaluwe									135	88
Hooge Zwaluwe										9
Steenbergen	143							83	44	
Oudenbosch									47	27
Heusden										13
Langeweg										23
Rijsbergen										12
Willemstad (binnenvesting)										35
Stampersgat										116
Oud Gastel										5

	1971	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Kruisland										52
Woensdrecht	173							68		
Wouw										17
Heerle										3
Fijnaart										52
Roosendaal										34
Wouwse Plantage										0
Moerstraten										0

Westelijk Noord-Brabant (buitengebied: boerderijen, gemalen enz.)

Breda, Rietdijk en omgeving									20	13
Lage Zwaluwe, gemaal Schuddebeurs	22	23		60		115	100	97		
Rilland Bath, Volkerweg 3									15	19
Dameshoeve 3		173						68	49	39
Rijen, Steenfabriek, 'De Vijf Eiken'									14	0
Moerdijk, Roodevaart en omgeving									76	39
Steenbergen, nabij Kruislandsdijk 6		143						83	61	42
Steenbergen, RWS Blikkenhoeve									8	16
Willemstad, brug sluizen Hellegatsplein									81	62
Willemstad, gemaal Tonnekreek										6
Willemstad, stadhuis, 'De Cranerie'			33	38						
Woensdrecht, Nieuwe Hinkel- oordpolder, Martinushoeve								22	17	10
Woensdrecht, Sophiadarsweg									18	7
Dinteloord, Bloemdijk										31
Ossendrecht, Zuidpolderdijk									12	

Midden van Noord-Brabant (steden en dorpskernen)

	1971	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Alphen				98					73	
Biezenmortel			22	24						
Biest en Houtakker			46	37						
Babyloniënbroek				12						
Cromvoirt				50						
Diessen			44	38						
Drongelen				14						
Dussen				51						
Esbeek			36	31						
Esch			65	55						
Eethen				13						
Golrle			56	59						
Haghorst			20	8						
Haaren			42	47						
Helwijk				94						
Helvoirt			91	97						
Hilvarenbeek				5	16					
Lennisheuvel				12	2					
Loon op Zand				68	49					
Riel				118	93					
Spoordonk				18	23					
Tilburg			110	137	138					
Udenhout				34	47					
Meeuwen					33					
Moergestel				123	135					

Midden van Noord-Brabant

Geen meldingen van getelde huiszwaluwnesten uit het buitengebied.

Oostelijk Noord-Brabant (steden en dorpskernen)

	1973	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Aalst								0	
Aarle-Rixtel									0
Asten									29
Beek en Donk								42	36
Bergeyk									8
Breugel								24	20
Casteren								26	
Geldrop								77	32*
Hapert					62			33	13**
Heeze								1	8
Heusden									11
Hoge Mierde			33	36					
Hoogeloon								37	
Lage Mierde			26	35					
Leende	110							34	23
Leenderstrip	19								
Lieshout									16
Luycksgestel								37	21
Maria-Hout									14
Middelbeers			49	49				17	8
Netersel				29					
Nuenen								73	41
Ommel									31
Oostelbeers			53	35				18	30
Reusel								68	46**
Riethoven									8
Someren									18
Steensel								± 21	26
Veldhoven (helft oppervlakte)								40	34
Waalre								40	
Westerhoven								12	7
Weebosch								23	19

* grote afname als gevolg van restauratie kerk Zes Gehuchten

** ook afname als gevolg van vroegtijdig verwijderen van de nesten

*** flinke afname; op één plaats hing een volwassen Hulszwaluw dood (als gevolg van ophanging?) voor de nestopening, de andere voerde over de rug van deze dode zwaluw de jongen.

Oostelijk Noord-Brabant (bultengebied: woonkernen, boerderijen en hulzen)

	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Achelse Kluis		161			122	116	118	112		107	65	61	58	39
Eindhoven, Boschdijk, 'De Keijzer'													15	
Griendtsveen, Hendrik Hoeve													33	24
Riethoven, Broekhovenseweg														11
Riethoven, Zeven Fontijnen														5
Hoek (gem. Valkenswaard)			42											
Nuenen, Colse Hoefdijk														7
Veldhoven, Witvenseweg/ Volmolenweg														4

Discussie

De vele gegevens over nesttellingen in de dorpen, steden en kolonies spreken voor zich. Wij zien zowel in de grote steden, als in de dorpen in het buitengebied en kolonies aan alleenstaande boerderijen overal een vermindering van het aantal broedparen.

Een afname op de kleigronden (westelijk Noord-Brabant) en 'op 't zand'. In westelijk Noord-Brabant een zeer sterke afname binnen één jaar, bijvoorbeeld in Ulvenhout (62%) en Lage Zwaluwe (35%).

Kijk nog even naar Breda; in 1988 of 1989 al geen broedvogel meer, of nog in zeer klein aantal (op de kazerneterreinen?).

De kolonies, het zelfde beeld, behalve de grootste kolonie in Noord-Brabant, namelijk aan het

gemaal, 'De Schuddebeurs' te Lage Zwaluwe, alwaar de populatie de laatste jaren constant blijft.

Uit het midden van Noord-Brabant zijn helaas alleen wat oudere gegevens beschikbaar van 1978-1979; een gevarieerd beeld, stabiel, toe- en afname.

De telling van dit jaar geeft voor het midden van Noord-Brabant een zeer belangrijke mogelijkheid voor een 'follow-up'.

Oostelijk Noord-Brabant een sterke afname onder andere in Hapert en Veldhoven, verder over de gehele linie het zelfde beeld. Alleen in Heeze en Oostelbeers toename en een gevarieerd beeld. De Achelse Kluis, een sombere, afnemende reeks.

Kortom, wij mogen wel stellen dat de Huiszwaluw in Noord-Brabant schrikbarend terugloopt. In 1984 en 1985 zijn de bebouwde gedeelten van zo'n 57 steden en dorpen geteld, alle in westelijk Noord-Brabant en zuidoostelijk Noord-Brabant.

Daarnaast zijn er ook nog 24 lokaties ontdekt die buiten de bebouwde kommen liggen. Deze vaak in het buitengebied gelegen nestplaatsen herbergen dikwijls grote aantallen nesten. Ongetwijfeld zullen er in Noord-Brabant nog wel meer 'kolonies' aanwezig zijn. Vooral in noord-oostelijk Noord-Brabant, waarvan wij in het geheel geen gegevens hebben, ligt nog een groot gebied braak.

Tellen wij de nesten van deze 57 steden samen, gemeten over 1984 en 1985, dan komen wij ongeveer aan 2.100 nesten (broedparen). Schatten wij het midden van Noord-Brabant op ± 800 nesten, en 'de witte vlek' (noordoostelijk Noord-Brabant) plus de overige niet getelde steden ook op ± 800 nesten, dan schat ik de huiszwaluwpopulatie van Noord-Brabant op 2.100-3.700 broedparen.

Ik hoop dat wij de komende jaren nog meer gebieden kunnen tellen om zodoende een nog duidelijker beeld te krijgen van de achteruitlopende huiszwaluwpopulatie in Noord-Brabant.

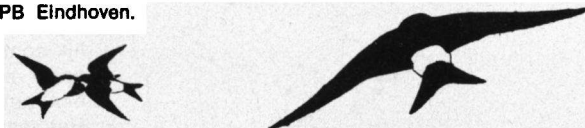
Dankwoord

Rest mij nog de diverse personen te bedanken voor hun organisatie, het uitspitten van archieven en andere gegevens: Ad Nuijten (vele tellingen in westelijk Noord-Brabant), Ad van Poppel (gegevens omgeving Tilburg en Midden-Brabant), John Verreijken (tellingen omgeving Helmond en zuidoostelijk Noord-Brabant), Tom Heijnen (archief Vogelwerkgroep De Kempen, Provinciale Planologische Dienst Noord-Brabant).

Met dank aan de tellers te velde: Agnes van Amelsvoort, Ernest van Asseldonk, Jan Benoist, Jack Bos, Marco Bakermans, Martin van de Broek, Pierre Boudewijns, broeder Joris, Cor Borg-houts, Hub Don, Joost van Cuijk, Karel van Dijk, Simon Dubbelden, Fred Geven, Wout van Gills, Piet van Happen, Kees Kammeraat, Wim de Kroon, Renée Loos, Pierre Maréchal, Henk Munsters, Guus Nas, Hans Neerven, Geert Sanders, Bert Staal, Piet van Tilburg, Jan Timmermans, Harry van Vugt, Bald Wittgen, Pieter Wouters.

En voorts wil ik mijn dank betuigen aan de mensen die ik heb vergeten te noemen.

■ Willem Veenhuizen, Bussele 32, 5641 PB Eindhoven.

LITTERATUUR:

Commissie voor de Nederlandse Avifauna, De (1962): Avifauna van Nederland. Lijst van de in Nederland waargenomen vogelsoorten en hun geografische vormen. Ardea 50 (1) : 1-103.

Commissie voor de Nederlandse Avifauna, De (1970): Avifauna van Nederland. Ardea 58 : 1-110. Extra nummer.

Erve, F.J.H. van (1967): Avifauna van Noord-Brabant. Assen.

Haverschmidt, F. (1942): Faunistisch overzicht van de Nederlandsche broedvogels. Leiden.

Menzel, H. (1984): Die Mehlschwalbe. Wittenberg-Lutherstadt.

Hustings, M.F.H., R.G.M. Kwak, P.F.M. Opdam & M.J.S.M. Reijnen (1985): Vogelinventarisatie, achtergronden, richtlijnen en verslaglegging. Wageningen.

Nuijten, A. (1985): De Huiszwaluw (*Delichon urbica*), Resultaten van tellingen van nesten in het broedseizoen 1984 in West Brabant. 't Hupke nummer 40 : 32-36.

Philippona, J. (1967): De Huiszwaluw. Natura 64 : 70-72.

Philippona, J. (1974): De Huiszwaluw. Aantallen en verspreiding in Nederland. De Levende Natuur 77 : 34-43.

Teixeira, R.M. (1979): Atlas van de Nederlandse Broedvogels. 's-Graveland.

Veenhuizen, W.D. (1976): Teruggang van de Huiszwaluw in de bebouwde kom van Breda in 1975. Het Vogeljaar 24 (1) : 41-42.

Veenhuizen, W.D. (1977): Achteruitgang Huiszwaluw te Breda in 1976 Het Vogeljaar 25 (3) : 138.

Veenhuizen, W.D. (1982): Broedresultaten van de Huiszwaluw (*Delichon urbica*) in de stad Breda 1971-1981. West Brabantse Vogelwerkgroep, Intern verslag.

Veenhuizen, W.D. (1985): Bijzondere nestplaatskeuze van Huiszwaluw in de Brabantse Kempen. Het Vogeljaar 33 : 132-133.